

Finance & Natural Environment

Experience of Poland against the background of developed market economies

Edited by Leszek Dziawgo & Danuta Dziawgo. Toruń 2003

*„W przeddzień zatrucia własnymi odpadami współcześni
wierzą jeszcze – oglupieni technokratycznym zabobonem
– że szczęście jest funkcją dochodu narodowego brutto”*

Georges Elgozy

Na polskim rynku wydawniczym, w pierwszej połowie 2003 r. ukazała się interesująca książka, podejmująca próbę połączenia problematyki finansów i środowiska naturalnego. Prezentowane opracowanie jest niepowtarzalnym przedsięwzięciem publikacyjnym, jeśli chodzi o pomysł, formę i treść. Biorąc pod uwagę język opracowania, sposób prezentacji wybranej problematyki, dobór tematów, przedmiotową zawartość poszczególnych części oraz zespół autorów, można mówić o innowacyjnej i unikatowej publikacji. Recenzowana książka jest napisana w języku angielskim i liczy 701 stron. Zawiera wprowadzenie, trzy części grupujące dobrane tematycznie artykuły, spis tabel, wykresów, schematów, ilustracji (rycin) oraz liczącą 26 stron bibliografię.

Przedmiotem tej zbiorowej publikacji jest prezentacja transformacji proekologicznej, która dokonuje się na międzynarodowym rynku finansowym. Opisano w niej wiele zagadnień związanych z finansowaniem ochrony środowiska za pomocą publicznych i prywatnych środków finansowych. Zaprezentowane zostały przykłady zaangażowania instytucji finansowych i wykorzystania instrumentów finansowych w procesie finansowania ochrony środowiska.

Celem publikacji jest zwrócenie uwagi kół naukowych, środowisk politycznych i gospodarczych oraz społeczeństwa na konieczność i racjonalność szerszego wykorzystania instytucji i instrumentów finansowych w kształtowaniu nowoczesnego, kompleksowego i spójnego systemu finansowania ochrony środowiska. Można mieć nadzieję, że książka spopularyzuje prezentowane rozwiązania i zainspiruje poszukiwanie nowych.

Publikacja jest również znakomitą okazją do prezentacji polskich doświadczeń i osiągnięć w finansowaniu ochrony środowiska z wykorzystaniem komercyjnych i publicznych instytucji finansowych. Oprócz zagranicznych rozwiązań stosowanych na świecie i wprowadzanych w naszym kraju, również wiele oryginalnych i sprawdzonych rozwiązań polskich może być wykorzystanych na świecie. Polska jest także coraz ważniejszym rynkiem zarówno dla inwestorów krajowych, jak i zagranicznych. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w najbliższej przyszłości sprawi, że tutejszy rynek stanie się jeszcze bardziej atrakcyjny i godny uwagi. Prezentacja polskiego dorobku w dziedzinie wykorzystania instytucji finansowych dla poprawy środowiska naturalnego pozwoli pokazać poziom rozwoju rynku kapitałowego w naszym kraju i skalę zabiegów o stan tutejszego środowiska naturalnego. Fakt, że książka jest napisana po angielsku bardzo ułatwia poznanie jej treści w innych krajach, przez wiele zainteresowanych osób na całym świecie.

Jak pokazują doświadczenia, szczególnie ostatnich lat, międzynarodowy rynek finansowy jest skazany na ekologiczną presję w pozytywnym znaczeniu tego słowa. Dokonuje się proces adaptacji instytucji finansowych do oczekiwań społeczeństwa, które troszczy się o ochronę środowiska naturalnego. Ochrona środowiska staje się coraz częściej interesującym, także finansowo, przedsięwzięciem biznesowym. Liczne symptomy pozytywnego wpływu ochrony środowiska na funkcjonowanie instytucji finansowych zostały już zaobserwowane w wielu krajach. Polska jest coraz wyraźniej obecna w tym gronie.

Na pracę składa się 25 artykułów zaprezentowanych w trzech częściach:

I. Ochrona środowiska w ekonomii

II. Rynek finansowy wobec ochrony środowiska

III. Polskie doświadczenia w finansowaniu ochrony środowiska

W części pierwszej; „**Ochrona środowiska w ekonomii**”, zamieszczono artykuły poświęcone ogólnym zagadnieniom gospodarki rynkowej, możliwościom wykorzystania tradycyjnych oraz nowoczesnych rozwiązań i narzędzi rynku finansowego – tak kapitałowego, jak i pieniężnego – do finansowania pozytywnych zmian w środowisku naturalnym. Rozważania skupiają się wokół kwestii szerszego niż dotychczas wykorzystania mechanizmów rynkowych w gospodarowaniu środowiskiem. Prezentowane są sprawdzone już rozwiązania, a także pomysły wprowadzenia nowych metod i instrumentów. Obok rozwiązań ekonomicznych, najczęściej opisywanych w tej części publikacji, można odnaleźć również inne wątki ekologiczne, a także filozoficzne. Jest to zrozumiałe, ponieważ ochrona środowiska ma charakter interdyscyplinarny i jest przedmiotem zainteresowania różnych nauk.

Narodziny i popularność powszechnych idei proekologicznych przypadają na lata 70. poprzedniego wieku. Z biegiem czasu racjonalne gospodarowanie środowiskiem zyskiwało coraz powszechniejsze uznanie specjalistów z różnych dziedzin. Obecnie coraz częściej mówi się o nierozłączności dwóch światów: finansów oraz ekologii. Wiedzie to ekonomistów do proekologicznego podejścia do przedsiębiorstwa, które jest traktowane jako organizacja komercyjna uwzględniająca zmiany w środowisku wywołane jej działalnością. Interesujące są więc rozważania na temat zależności między zarządzaniem ekologicznym a racjonalnością wyborów ekonomicznych. Wywołuje to potrzebę modyfikacji dotychczas używanego pojęcia racjonalności. Należy się zastanowić nad pojęciem racjonalności widzianej przez pryzmat zaspokajania podstawowych potrzeb społeczeństwa. Nasuwa się pytanie o rozumienie kategorii racjonalnej gospodarki. Przy takim podejściu pojawia się ekologiczny aspekt racjonalności i wpływ na niego istniejącego modelu konsumpcji. To z kolei wiedzie do takiej interpretacji racjonalności ekonomicznej, która opiera się na racjonalnym i świadomym korzystaniu z zasobów środowiska, uwzględnieniu wielorakich zmian, jakie z tego tytułu w nim następują.

Autorzy zwracają uwagę, że w gospodarce rynkowej przedsiębiorstwu ciągle towarzyszy konieczność uzyskania przewagi konkurencyjnej. Pojawia się więc pytanie, czy czynnikiem przewagi konkurencyjnej nie może być ekologiczna wrażliwość spółek? Jeżeli mówimy o przedsiębiorstwie jako o „organiza-

cji uczącej się”, to mamy na myśli przewagę konkurencyjną w postaci zdobywanej przez przedsiębiorstwo inteligencji, także ekologicznej. Przez analogię możemy przyjąć, że organizacja może być organizacją „wrażliwą ekologicznie” i że dzięki temu będzie postrzegana jako konkurencyjna.

W literaturze spotyka się termin „świadomość ekologiczna przedsiębiorstwa”, rozumiany jako taka postawa przedsiębiorstwa, która wyraża się troską o środowisko, oraz dostrzeganiem potrzeby przystosowania działalności przedsiębiorstwa do warunków ekologicznych. Może to być postawa skierowana na zaspokajanie ekologicznych oczekiwań ze strony klientów i konsumentów.

Autorzy w tym miejscu wskazują przykłady, że we współczesnych systemach gospodarczych ekologia coraz częściej jest obecna na rynkach kapitałowych. Obserwuje się obecność funduszy *venture capital* w finansowaniu ochrony środowiska. W niektórych krajach wykorzystywane są metody wielowymiarowej analizy porównawczej do klasyfikacji oraz grupowania inwestycji ekologicznych finansowanych z udziałem rynku kapitałowego. Zdaniem specjalistów, ułatwia to zrównoważony wzrost gospodarczy i zapewnia lepsze wykorzystanie środków kierowanych na ochronę środowiska.

W zarządzaniu środowiskiem przydatna może być zaprezentowana metodologia wyceny projektów i efektywności działań przedsiębiorstw wykorzystujących zasoby naturalne. Stosowane są w tym celu metody oparte na badaniach zdyskontowanych przepływów pieniężnych. Służy to do wyznaczenia parametrów pozwalających lepiej ocenić efektywność działania przedsiębiorstwa eksploatującego zasoby naturalne.

Niektórzy autorzy stanowczo podkreślają ogromne znaczenie wykorzystania rachunkowości w ochronie środowiska, zarządzaniu zmianami i ewidencji wartości środowiska. Rachunkowość wychodzi naprzeciwko potrzebom ochrony środowiska. Szczególnie ważne są tu doświadczenia amerykańskie i propozycje ONZ oraz rozwiązania przyjęte w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości (MSR). Wielu menedżerów w Polsce jest zainteresowanych treścią propozycji ze strony międzynarodowego środowiska naukowego – stosowania nowoczesnej rachunkowości na potrzeby ekologii. Dla Polski bardzo istotne jest efektywne dostosowywanie krajowych regulacji rachunkowości do ekologicznej wymowy MSR. Rachunkowość „środowiskowa” może i powinna być narzędziem umożliwiającym określenie kosztów ochrony środowiska w księgach handlowych oraz dostarczanie precyzyjnej informacji dla rachunkowości zarządczej.

W drugiej części książki „**Rynek finansowy wobec ochrony środowiska**”, zaprezentowano rozwią-

zania umożliwiające wykorzystanie komercyjnych instytucji w celu finansowania ochrony środowiska. Autorzy zwracają uwagę, że historycznie rzecz traktując, komercyjne instytucje finansowe raczej nie były zainteresowane finansowaniem ochrony środowiska naturalnego. Z biegiem czasu ekologiczne podejście rynków finansowych stawało się jednak coraz bardziej popularne. Obecnie powszechnie już głoszone są poglądy, że współczesny system finansowania ochrony środowiska naturalnego jest wtedy kompleksowy i spójny, kiedy uwzględnia także zaangażowanie komercyjnych instytucji finansowych. Oznacza to potrzebę naturalnego wykorzystania mechanizmu rynkowego do realizacji różnych celów gospodarczych i społecznych, w tym związanych ze świadomym wykorzystaniem zasobów przyrody. Świadomość skutków eksploatacji środowiska lepiej inspiruje bowiem beneficjentów środowiska (całe społeczeństwo, w tym finansistów) do jego ochrony.

Związki rynku finansowego i ekologii są wielorakie. Jednym z nich jest opisana w książce koncepcja rozwoju zrównoważonego. Koncepcja ta, od dawna obecna w teorii ochrony środowiska, znajduje swoje miejsce także w strategii działania instytucji rynku finansowego. To właśnie instytucje finansowe mają coraz częściej ambicje promować rozwój zrównoważony. Opierając się na wrażliwości i odpowiedzialności społecznej, poszukują profesjonalnych narzędzi bezpiecznego zarządzania ryzykiem środowiskowym. Mówi się już o „zrównoważonych” produktach finansowych, które są przedmiotem zainteresowania inwestorów. Na przykład oprócz tradycyjnych czynności wykonywanych przez banki i traktowanych jako standardowe działania prowadzące do wypracowania zysku dla akcjonariuszy pojawiła się koncepcja prospołecznej i środowiskowej aktywności banków. Opisując rynek finansowy autorzy przywołują przykłady zarządzania „środowiskowego” w bankowości, wymieniają korzyści, jakie daje koncepcja odpowiedzialności społecznej przedsiębiorstw (Corporate Social Responsibility – CSR). Promuje ją także Komisja Europejska w „Zielonej księdze”. Interesujące jest przy tym spojrzenie „biznesowe” (filozofia akcjonariusza) na CSR z perspektywy europejskiej i stereotyp spojrzenia anglo-amerykańskiego. Po wnikliwej ocenie istoty koncepcji zaprezentowanej w zamieszczonym artykule wydaje się, że teoretycy wolnego rynku – M. Friedman i A. Smith – mogą być czasami interpretowani w sposób uproszczony.

Tendencje światowe w zakresie ekologii i rynku finansowego są niezwykle ważne dla polskiej rzeczywistości. Bardzo interesujące są więc rozważania Autorów w tej części książki, gdzie analizuje się wpływ, jaki zabiegi związane z ochroną środowiska wywierają na międzynarodowy rynek finansowy.

Można skonstatować na tej podstawie, że dla krajowego rynku finansowego potrzebne jest kształtowanie ekologicznego wizerunku instytucji finansowych. Należy się spodziewać, że ekologiczna filozofia działania naszych instytucji finansowych umocni wizerunek Polski wśród krajów Unii Europejskiej, a także na rynkach pozaeuropejskich.

System zarządzania środowiskowego wymaga współpracy międzynarodowych instytucji finansowych. Jak pokazuje historia, istotną rolę w tym względzie odegrały inicjatywy międzynarodowe z udziałem różnych instytucji finansowych. Deklaracja Narodów Zjednoczonych jest tego najlepszym wzorem.

W książce przywołano przykłady wybranych narzędzi i instytucji finansowych wykorzystywanych do kształtowania odpowiedniej jakości środowiska. Wśród nich są obowiązujące w niektórych krajach standardy takie, jak: Indeks Dow Jones Sustainability Group, Indeks FTSE4Good oraz Eko-rating. Oddzielną pozycją jest oferta usług banków ekologicznych. Jako przykłady wymieniono Bank Ochrony Środowiska SA oraz UmweltBank Ag – Niemcy.

W tej części pracy obszernie zaprezentowano doświadczenia i rozwiązania stosowane w Polsce w badaniach dotyczących włączania kryteriów ekologicznych do oferty instytucji finansowych. Oparto je na wynikach badań empirycznych prowadzonych przez redaktorów książki. W formie załącznika zamieszczono Deklarację UNEP zawierającą zasady, którymi kierują się instytucje finansowe działające na rzecz ochrony środowiska i zrównoważonego wzrostu. Lista sygnatariuszy tej deklaracji liczy około 50 krajów. Z satysfakcją widzimy, że Polska należy do liderów, jeżeli chodzi o liczbę instytucji deklarujących zainteresowanie wprowadzeniem wymienionych zasad.

Obok aktywności banków specjalistycznych finansujących projekty ekologiczne dostrzega się w Polsce także pewne formy angażowania finansowego w ochronę środowiska przez banki uniwersalne. Autor artykułu wskazuje wybrane przykłady finansowania działań ekologicznych (m.in. kredyty komercyjne i kredyty preferencyjne) oraz ryzyko, jakie może wystąpić w przypadku finansowania przedsięwzięć związanych z ochroną środowiska. Interesujący jest zaprezentowany w tabeli 10.1 proces oceny ryzyka ekologicznego.

Ciekawe i przydatne praktycznie mogą być opisane w książce i zestawione w postaci tabel korzyści społeczne z tytułu operacji prowadzonych w bankach ekologicznych. Jest to metoda oparta na specjalnym podejściu rachunkowości środowiskowej, polegająca na stosowaniu odpowiednich reguł księgowych w systemie rachunkowości w eko-bankach.

W kolejnej części zaprezentowano eko-rating jako narzędzie wspomagające podejmowanie w ban-

kach decyzji dotyczących inwestycji w ochronę środowiska. Ryzyko środowiskowe ma istotny wpływ na wyniki finansowe takich banków i w konsekwencji na decyzje właścicieli. Szczegółowo opisano eko-rating hoteli, oceny przemysłu odzieżowego, sektora fotograficznego i wyposażenia biur, a także eko-rating dla budownictwa mieszkaniowego. Można przypuszczać, że dostawcy usług finansowych związanych ze środowiskiem mają przed sobą perspektywę tzw. zielonego marketingu. W opracowaniu zaprezentowano trzy przypadki stosowania takiej filozofii: Triodos Bank, The Royal Bank of Scotland Group oraz Progressive Asset Management

W ochronie środowiska ważną rolę odgrywają inwestorzy indywidualni rynku kapitałowego. Interesujące są więc doświadczenia rynku kapitałowego na świecie i w Polsce. Bardzo ciekawie omówiono ekologiczne aspekty podejmowanych decyzji i zaprezentowano przykłady eko-etycznych inwestycji realizowanych przez inwestorów indywidualnych. Na świecie odnotowano już powstanie specjalistycznych eko-etycznych funduszy. Fundusze inwestycji eko-etycznych mają pewne tradycje w Stanach Zjednoczonych. W Europie także działają eko-etyczne kluby inwestycyjne (Sisyfos Oekoinvestmentklub).

Niezwykle interesujące, w kontekście opisywanych zmian na rynku kapitałowym, są wyniki badania grupy polskich inwestorów indywidualnych przeprowadzone w 2002 r. Badano różne przesłanki podejmowania decyzji inwestycyjnych (prawa akcjonariuszy, uczestnictwo w walnym zgromadzeniu, lojalność akcjonariuszy jako konsumentów i inne). Wyniki badań prowadzonych wspólnie z OBOP na kilkutyśięcnej próbie ankietowanych mogą służyć planowaniu inwestycji proekologicznych finansowanych ze środków prywatnych.

Kolejny autor prezentuje wybrane wskaźniki oceny zmian w środowisku naturalnym, takie jak: Domini 400 Social Indem, Aquinas Funds, Dow Jones Sustainability Indices, FTSE4Good oraz EIRIS. Stosowanie tych wskaźników ułatwia ilościową ocenę zmian jakości środowiska i dostarcza danych, mających charakter informacji zarządczych dla osób podejmujących działania.

Wśród wielu opisanych w książce sposobów zainteresowania przedsiębiorstwa konsekwencjami zmian w środowisku z racji prowadzonej działalności gospodarczej znalazła się także koncepcja wzrostu wartości przedsiębiorstwa „zrównoważonego”, w myśl której zrównoważone działanie firmy jest pozytywnie oceniane na rynkach kapitałowych. Analiza konkretnych przypadków pozwoliła zidentyfikować istotne obszary sukcesów zrównoważonego przedsiębiorstwa. Spółki o zrównoważonym działaniu wskazują wyższe niż przeciętne rezultaty finansowe. Może to być interesujące spostrzeżenie dla du-

żych przedsiębiorstw tworzących lub zmieniających strategię rozwoju.

Mało znane są w Polsce doświadczenia Japonii w stosowaniu finansowych mechanizmów ochrony środowiska. Dzięki recenzowanej książce osoby zainteresowane mogą przestudiować zasady funkcjonowania i efekty działania eko-funduszy oraz funduszy Socially Responsible Investments (SRI). Są to fundusze inwestycyjne uwzględniające oprócz aspektów finansowych także odpowiedzialność społeczną za środowisko naturalne. Pokazano Nikko Eco Fund – pierwszy eko-fundusz w Japonii – jego wpływ na międzynarodowe korporacje w kraju i reakcje zagraniczne. Opisano eko-liderów i eko-innowatorów, będących przykładem nowoczesnego podejścia firm do biznesu przez pryzmat konsekwencji dla środowiska.

Kolejny z opisywanych problemów zawiera się w pytaniu, czy fundusze emerytalne mogą stać się współczesnymi instytucjami finansowymi stymulującymi rozwój zrównoważony. Fundusze emerytalne są potęgą ekonomiczną, wzrasta ich znaczenie na rynkach finansowych, szczególnie na rynku akcji. Fundusze emerytalne – wymieniono przykłady takich funduszy – angażują się także w SRI. Podkreśla się, że zasady jawności sprzyjają dyskusji nad wykorzystaniem środków zgromadzonych przez fundusze emerytalne w celu ochrony środowiska. Jako pozytywny przykład wpływu zasad jawności na działanie funduszy emerytalnych wskazano Wielką Brytanię

Trzecia część książki – „**Polskie doświadczenia w finansowaniu ochrony środowiska**” – jest poświęcona współczesnym problemom ochrony środowiska w Polsce. Składa się z artykułów, w których opisano wykorzystanie funduszy publicznych i prywatnych w finansowaniu ochrony środowiska. W niektórych artykułach zwraca się uwagę na rolę mechanizmów rynkowych oraz możliwości związane z wykorzystaniem finansów publicznych do zapewnienia odpowiedniej jakości naturalnego środowiska człowieka. Opisano także działalność polskiego banku specjalistycznego, który wykonuje czynności bankowe w istotnym stopniu skierowane na finansowanie projektów ekologicznych. Jest to przykład nowoczesnego wykorzystania wyspecjalizowanej instytucji finansowej, transferującej prywatne środki w celu finansowania przedsięwzięć związanych z ochroną środowiska, mających w ostatecznym rozrachunku charakter publiczny i dających także wiele indywidualnych korzyści.

W tej części książki omówiono finansowanie ochrony środowiska w Polsce w okresie transformacji przez takie instytucje publiczne jak Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, fundusze lokalne (wojewódzkie, powiatowe i gminy), inwestycje własne przedsiębiorstw. Opisano za-

graniczne źródła finansowania inwestycji związanych w ochroną środowiska w Polsce, wśród nich środki pochodzące z Unii Europejskiej, waluty z ekokonwersji, środki z organizacji międzynarodowych oraz pieniądze pozyskiwane na podstawie porozumień dwustronnych.

Kolejny fragment pokazuje skalę powiązań ekonomii i ochrony środowiska w Polsce. Omówiono tu sposoby wspierania i finansowania działań ekologicznych z takich źródeł, jak ulgi podatkowe związane z proekologicznymi inwestycjami, budżet krajowy i budżety samorządowe, fundacje oraz środki zagraniczne. Przedstawiono dwie najważniejsze instytucje proekologiczne w Polsce: Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Fundusz Ochrony Gruntów Rolnych.

Bardzo przystępnie zaprezentowano zasady funkcjonowania funduszy ekologicznych oraz nakreślono perspektywy ich rozwoju. Omówiono nakłady na ochronę środowiska, w tym przychody i wydatki funduszy ekologicznych. Wskazano na silne i słabe strony funkcjonowania funduszy ekologicznych w Polsce. Artykuł ten jest oparty na bardzo szczegółowych danych empirycznych, co dodatkowo podnosi jego wartość.

W tej części książki wyjaśniono zasadę „zanieczyszczający płaci” oraz jej wpływ na polski system funduszy ekologicznych. Nakreślono zasady prawne, na których opiera się finansowanie ochrony środowiska ze środków publicznych. Opisano wymogi Unii Europejskiej dotyczące pomocy publicznej przeznaczonej na ochronę środowiska oraz teoretyczną efektywność subsydiowania ochrony środowiska.

Ze względu na wagę problemu poruszono kwestie proekologicznej orientacji polskich banków w świetle deklaracji Narodów Zjednoczonych: „Banki a środowisko”. Dokonano syntetycznej prezentacji wyników badania proekologicznej orientacji wybranych banków w Polsce. Reorientacja systemów zarządzania w bankach dotyczy zmiany strategii działalności banków, „ekologizacji” procedur badania ryzyka kredytowego, „ekologizacji” wybranych czynności bankowych. Zmiany wyrażają się także w proekologicznej formie wewnętrznych i międzybankowych systemów komunikacji i przepływu informacji. Opisano Bank Ochrony Środowiska SA jako element zintegrowanego systemu finansowania ochrony polskiego środowiska naturalnego. Oceniono współpracę Banku Ochrony Środowiska SA z funduszami ekologicznymi, zaprezentowano wybrane formy proekologicznej działalności tego banku i przedstawiono rezultaty jego działalności.

Profesor Stanisław Sudoł we wprowadzeniu do książki zauważa, że jeżeli ktoś mówi o środowisku naturalnym, to konieczne jest rozróżnienie słusznych słów od potrzebnych czynów. Wiele już

powiedziano na temat ochrony środowiska i rośnie ekologiczna świadomość społeczeństwa. Jednakże w porównaniu ze społeczeństwami na wyższym poziomie rozwoju cywilizacyjnego w Polsce nadal jest ona niższa. Widoczna jest jednak pozytywna tendencja w tym względzie. Autorzy zamieszczonych publikacji wnoszą istotny wkład do sprawy intensyfikacji działań na rzecz efektywnego wykorzystania i poprawy jakości środowiska naturalnego. Proponują oni różne sposoby i metody działania. Zwracają uwagę, że poprzez angażowanie sił i środków państwowych, publicznych oraz przedsiębiorstw i osób indywidualnych można hamować ludzką zaborczość i przeciwdziałać bezwzględnemu niszczeniu środowiska naturalnego. Jest to głęboko uzasadnione, gdyż wraz ze wzrostem produkcji towarów, rozwojem usług i zmianą sposobu życia ludności następuje coraz większe zużycie środowiska naturalnego. Skutkuje to eksploatacją ilościową składników organicznych, a także zmianami jakościowymi w otaczającym nas środowisku. Obserwując postępującą ciągle dewastację naturalnego środowiska człowieka, jeszcze bardziej dostrzegamy wynikającą stąd potrzebę jego ochrony. Ułatwia to wzrastająca świadomość ekologiczna społeczeństwa i świadomość wartości środowiska naturalnego dla życia człowieka.

W ostatnich latach uwaga wielu specjalistów coraz częściej jest skupiona na roli, jaką odgrywa lub może odegrać kapitał w procesie ochrony środowiska. Jeżeli przez wiele dziesiątków lat kapitał był traktowany jako źródło bogactwa, to współcześnie jest traktowany jako źródło bogactwa postrzeganego także przez pryzmat skutków, jakie jego użycie wywołuje w środowisku naturalnym. Wykorzystanie rynku finansowego, jego instytucji, instrumentów i mechanizmów do współpracy na rzecz ochrony środowiska naturalnego staje się ważnym wyzwaniem. Możliwość wykorzystania rynku finansowego i zaangażowanie instytucji komercyjnych w ochronę środowiska naturalnego są powszechnie dyskutowane. Rynek finansowy jest podmiotem „ekologicznego nacisku” w wielu krajach. Obserwuje się więc proces adaptacji instytucji finansowych do funkcjonowania w społeczeństwie, które przejawia troskę o jakość środowiska naturalnego. Instytucje finansowe promują swoje produkty i usługi poprzez odwoływanie się do świadomości ekologicznej swoich klientów. Podobnie jak przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe, również wiele komercyjnych instytucji finansowych odnajduje dla siebie szansę w kształtowaniu pozytywnego wizerunku na rynku jako instytucji przyjaznej środowisku. Dzięki takiemu wizerunkowi zwiększają swoją wartość lub pozyskują nowych klientów. Wspieranie ochrony środowiska naturalnego przez komercyjną instytucję finansową zwraca uwagę społeczeństwa na inne, nie tylko komercyjne

cele firmy. Pomaga poprawić jej wizerunek, zdobyć większą społeczną aprobatę dla jej działalności. W rezultacie sprzyja to umocnieniu pozycji rynkowej i podnosi wartość takiego przedsiębiorstwa.

Na rynkach finansowych znane są nie tylko mniej lub bardziej spektakularne działania biznesowe w dziedzinie ekologii, którymi mogą poszczycić się instytucje finansowe. Znane są liczne przypadki kształtowania nowej oferty produktów i usług finansowych skierowanych do klientów, którzy podejmując decyzje inwestycyjne uwzględniają aspekty ekologiczne.

Dodatkowe możliwości wypracowania modeli i mechanizmów wykorzystania instytucji finansowych w finansowaniu ochrony środowiska naturalnego stwarza rozwijająca się współpraca międzynarodowa. Wymiana poglądów i doświadczeń przyspiesza realizację koncepcji bardziej zrównoważonego rozwoju na świecie. Z punktu widzenia interesów Polski bardzo ważne, wręcz niezbędne jest korzystanie z doświadczeń lepiej rozwiniętych krajów. Już za kilka miesięcy Polska wejdzie do Unii Europejskiej. Mamy przed sobą ostatnią szansę skorzystania z różnych funduszy celowych udostępnianych przez Unię w celu poprawy jakości naszego środowiska. Prawdopodobnie jednak nie wykorzystamy możliwości i nie otrzymamy części pieniędzy, które poprawiłyby jakość środowiska w Polsce.

O wartości recenzowanej książki, zarówno jako całości, jak i jej poszczególnych fragmentów, stanowi zespół znakomitych autorów. Bardzo wielu z nich reprezentuje nauki ekonomiczne, w tym **teorię ekonomiczną ochrony środowiska**, i wniosło znaczący wkład w rozwój nauki. Reprezentują oni różne dyscypliny naukowe i w odmienny sposób patrzą na ochronę środowiska. Pochodzą z krajów o różnej kulturze politycznej, społecznej czy religijnej. Jest jednak pewna wspólna płaszczyzna prezentowanych poglądów. To troska o zachowanie jakości środowiska, rozumiana jako cel podstawowy łączący wspólne idee. To także determinacja w poszukiwaniu nowoczesnych rozwiązań szczegółowych, uwzględniających aspekty ekologiczne w różnych dziedzinach życia gospodarczego i społecznego.

Zasadniczą grupę w międzynarodowym zespole autorów stanowią Polacy. Wśród nich najliczniejsi są pracownicy Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu: Mirosław Bochenek, Jerzy Bogdanienko, Danuta Dziawgo, Leszek Dziawgo, Sławomir Sojak i Stanisław Sudoł. Należy podkreślić, że Toruń jako uczelniane środowisko ekonomistów jest znanym w Polsce i za granicą ośrodkiem, gdzie badania nad nowymi rozwiązaniami w finansowaniu ochrony środowiska są prowadzone już od dłuższego czasu. Efektem realizowanych projektów było nawiąza-

nie współpracy z kompetentnymi specjalistami w innych krajach. Badania prowadzono w Polsce, Niemczech, Austrii, Szwajcarii, Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Japonii. W rezultacie stworzono obszerną bazę danych na temat możliwości wykorzystania rozwiązań rynkowych w finansowaniu ochrony środowiska.

Wśród autorów są znani przedstawiciele najważniejszych polskich ośrodków naukowych, w tym Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie: Władysław L. Jaworski, Maciej S. Wiatr, Zofia Zawadzka; Uniwersytetu Warszawskiego: Tomasz Żylicz; Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu: Richard Nicholls; Uniwersytetu Łódzkiego: Krystyna Piotrowska-Marczak; Uniwersytetu Szczecińskiego: Stanisław Flejterski i Mariusz Jedliński, Waldemar Tarczyński, Dariusz Zarzecki i Tomasz Wiśniewski; Akademii Ekonomicznej w Krakowie: Kazimierz Górka; Wyższej Szkoły Finansów i Bankowości w Warszawie: Dariusz Błaszczuk i Konrad Prandecki; Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową: Marta Penczar oraz Instytutu Ekologii Terenów Uprzemysłowionych: Ryszard Janikowski, Przemysław Hewelt, (Bank Zachodni WBK (AIB Group) – Poland.

Z zagranicznych ośrodków i instytucji wymienić należy: University of Muenchen – Germany: Peter Friedrich, Janusz A. Kosiński i Ingrid Tüerk; Allied Irish Bank – Great Britain: Niall Gallagher; Sarasin Bank – Switzerland: Andreas Knörzer; Good Bankers – Japan: MizueTsukushi i UBS – Switzerland: Ingeborg Schumacher.

W powstanie książki zaangażowali się oprócz pracowników naukowych reprezentujących teorię ochrony środowiska także przedstawiciele **praktyki gospodarczej**. Niektórzy z nich zajmują się obecnie biznesem lub pracą naukową, mają jednak znakomite doświadczenie z racji zajmowanych wcześniej wysokich stanowisk państwowych i spełnianych funkcji. Część z nich pracuje na rynku kapitałowym, finansowym oraz w bankach. Współpraca między teoretykami a praktykami daje doskonałe rezultaty, czego dowodem jest recenzowane opracowanie. Powinno się rozwijać w celu sprostania wyzwaniom teraźniejszości, a przede wszystkim przyszłości.

Recenzując przedłożoną książkę nie sposób nie zastanowić się nad pracą, jaką wykonali redaktorzy książki, Danuta Dziawgo i Leszek Dziawgo. Są oni związani z Wydziałem Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika. Są autorami i współautorami wielu książek oraz artykułów naukowych. Realizowali wiele projektów badawczych, wśród nich również finansowane przez KBN. Prowadzili badania naukowe w Polsce i w innych krajach, m.in. w Niemczech, Szwajcarii, Szwecji, Japonii, Austrii, Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczo-

nych. Prace te doprowadziły do powstania wielu publikacji. Ich efektem jest też recenzowana książka.

Wartość omawianego opracowania podnosi zamieszczona bibliografia, zawierająca spis wykorzystanych najważniejszych pozycji literatury polskiej i zagranicznej. Bogate zasoby źródeł internetowych są wspaniałą bazą danych dla zainteresowanych ich wykorzystaniem. Pochwalić należy redaktorów za udostępnione adresy internetowe autorów, co znakomicie ułatwi zainteresowanym kontakt z nimi.

Zaletą książki i jednocześnie przyczyną pewnych trudności dla czytelnika jest jej struktura. Zaletą jest zebranie i zaprezentowanie czytelnikowi bardzo interesujących, poznawczych tekstów. Książkę czyta się jednak z pewnym wysiłkiem. Poszczególne zagadnienia wymagają bowiem szczególnej wiedzy – przede wszystkim rozumienia aspektów ekonomicznych, społecznych czy kulturowych, których dotyczą poruszane zagadnienia, a także znajomości terminologii stosowanej w poszczególnych krajach. Wiele pojęć trudno jest trafnie i jednoznacznie zdefiniować w języku angielskim lub polskim. Jednak jest

to problem, który nie może być rozwiązany w sposób doskonały i nie budzący żadnych wątpliwości.

Pewne zastrzeżenia można sformułować co do przyjętych zasad przytaczania źródeł. Polskie materiały źródłowe są niepotrzebnie tłumaczone na język angielski, np. „Kuzior, A. and Strojek, M... czy „Hellich, E. and Paszula, M. ... kosztów. In B. Micherda (Ed.), Ewolucja polskiej”. Zdaniem recenzenta, pozycje polskie powinny być zapisane zgodnie z treścią oryginalnej redakcji. Dotyczy to także nazw miast, które nie powinny być tłumaczone na język angielski i powinny być ujednolicone (np. spotyka się w jednym polskim źródle nazwę Kraków, a w innym polskim źródle nazwę Cracow).

Książka na pewno znajdzie w Polsce wielu czytelników, którzy zechcą poznać poszczególne teksty prezentowane w języku angielskim. Język angielski umożliwi także obecność książki na rynku europejskim i światowym. Będzie okazją do zaprezentowania wielu wybitnych specjalistów z różnych krajów, a także polskich autorytetów, ich osiągnięć oraz stanu badań nad ochroną środowiska w Polsce.

rec. Marian Żukowski